

УДК 316.61:159.947.3

doi: 10.15330/ps.12.1.18-25

Ігор Гоян,

доктор філософських наук, доктор
психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної психології,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
ORCID: 0000-0003-2548-0488
e-mail: ihor.hoian@pnu.edu.ua

Ihor Hoian,

Doctor of Philosophy,
Doctor of Psychology, Professor,
Professor of the Department of Social
Psychology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
ORCID: 0000-0003-2548-0488
e-mail: ihor.hoian@pnu.edu.ua

Володимир Будз,

кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри філософії,
Львівський національний університет імені
Івана Франка
ORCID 0000-0002-9245-7571
e-mail: budzwolodymyr@gmail.com

Volodymyr Budz,

PhD in Philosophy,
Associate Professor of Philosophy,
Postdoctoral researcher at the,
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID 0000-0002-9245-7571
e-mail: budzwolodymyr@gmail.com

СПІВПРАЦЯ ЯК САМООРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПРИНЦИП СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

COOPERATION AS A SELF-ORGANIZATIONAL PRINCIPLE OF THE FORMATION OF THE SOCIALITY OF PERSONALITY

Анотація. *Мета* дослідження полягає у виявленні сутнісних особливостей феномену співпраці як самоорганізаційного фактору становлення соціальності особистості. **Методи.** У дослідженні застосовано синтез феноменологічного та самоорганізаційного методів, які дають змогу розглянути співпрацю як самоорганізаційний феномен, який має в своїй суті моральні засади, на основі яких відбувається становлення соціальності особистості. **Результати.** У дослідженні обґрунтовано концепцію самоорганізаційного становлення соціальності особистості на основі співпраці у контексті прагматичних та моральних чинників. Моральні чинники співпраці розглянуто як самоорганізаційні феноменологічні засади становлення соціальності особистості. **Висновки.** Співпраця є одним із фундаментальних самоорганізаційних шляхів становлення соціальності особистості та вихідним принципом становлення будь-яких типів спільнот. Самоорганізаційне становлення соціальності особистості на основі співпраці засновується на моральних якостях особистості, які є структурними елементами свідомості та самосвідомості особистості. Відсутність співпраці та бажання співпрацювати є причинами самотності та соціального відчуження особистості. Основою особистісного і колективного успіху та зростання є соціальна інтеграція на основі співпраці. Прагматичний вимір співпраці засновується на таких критеріях як користь, ефективність, взаємовигідність та субсидіарність, які полягають в координації зусиль та розподілі сфер відповідальності особистостей. На таких прагматичних критеріях засновується кооперація, співробітництво та колективна праця. Моральні засади співпраці визначають її сутнісний бік. Зокрема, моральними принципами співпраці є альтруїзм, довіра, демократичність, егалітаризм, жертвовність, злагода, згуртованість, колективна відповідальність, рівноправність, солідарність, соціальна відповідальність, соціальний мир, соціальна відкритість, справедливість, толерантність, які є самоорганізаційними засадами становлення соціальності особистості.

Ключові слова: співпраця, соціальність особистості, моральні засади співпраці, прагматичний вимір співпраці, довіра, толерантність, солідарність.

Abstract. Purpose. The purpose of the research is to reveal the essential specifics of the phenomenon of cooperation as a self-organizational factor of the formation of the sociality of personality. **Methods.** The author uses the synthesis of phenomenological and self-organizational methods in the study. They enable viewing the cooperation as a self-organizational phenomenon, the essence of which being the moral grounds based on which happens the formation of social personality. **Results.** In the study, the author substantiates the concept of self-organizational formation of the sociality of personality based on cooperation in the context of pragmatic and moral factors. Moral factors of cooperation

are viewed as self-organizational phenomenological grounds of the formation of the sociality of personality. **Conclusions.** Cooperation is one of the fundamental self-organizational ways of formation of the sociality of personality and the initial principle of the formation of any types of communities. Self-organizational formation of the sociality of personality based on cooperation is grounded on the moral qualities of a personality, which are the structural elements of consciousness and self-consciousness of personality. The absence of cooperation and the desire to cooperate is the reason for loneliness and social alienation of personality. The basis of personal and collective success and growth is social integration based on cooperation. Pragmatic measurement of cooperation is based on such criteria as usefulness, efficiency, mutual benefit, and subsidiarity, which lie in the coordination of effort and allocation of spheres of responsibility of personalities. Cooperation, collaboration, and collective work are based on such pragmatic criteria. Moral grounds of cooperation determine its essential character. In particular, altruism, trust, democracy, egalitarianism, sacrifice, harmony, cohesion, collective responsibility, equality, solidarity, social responsibility, social peace, social openness, justice, tolerance are the moral principles of cooperation. They are the self-organizational basis of the formation of the sociality of personality.

Keywords: cooperation, sociality of personality, moral principles of cooperation, pragmatic dimension of cooperation, trust, tolerance, solidarity.

Постановка проблеми. Вивчення шляхів становлення та самореалізації особистості є актуальним завданням, яке дає змогу краще підійти до розуміння природи особистісного розвитку. Ми пропонуємо аналіз становлення особистості в самоорганізаційному контексті на основі тих соціальних явищ, які також мають, на наш погляд, самоорганізаційну природу. Зокрема таким самоорганізаційним соціальним явищем є співпраця, яка, на наш погляд, є одним із шляхів становлення соціальності особистості, бо саме завдяки співпраці людина «включається» у ту чи іншу спільноту. Здебільшого критерієм «включення» у колектив є здатність особистості до співпраці. Звідси, вивчення сутнісних засад такого соціального явища як співпраця у самоорганізаційному контексті розвитку соціальності особистості є актуальним завданням, яке розглядається в цій статті.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі співпраці, незважаючи на те, що її можна розглядати як вагомий структурний елемент становлення соціальності особистості та вагомий конституюючий фактор суспільної взаємодії присвячено, як не парадоксально, невелику кількість праць. Принаймні такий висновок впливає із того аналізу джерел, які є у вільному доступі та наявні в інформаційних ресурсах. Зокрема ще в 1954 році американський соціолог П. К. Шелдон (P. K. Sheldon) присвятив філософії кооперації невелике дослідження (Sheldon, 1954: 435–438).

Оскільки більшість дослідників переважно акцентують увагу на тих чи інших аспектах співпраці, ототожнюючи її з кооперацією та співробітництвом та наголошують на структурно-функціональних особливостях цих явищ. Тому найбільше джерел з проблеми співпраці та з проблем, які дотичні до неї (кооперація, співробітництво) зустрічається в економічних, політичних, правових науках. Зокрема, наприклад, економічні основи кооперації вивчає А. Лащ (Лащ, 2019). Соціально-економічні основи кооперації досліджує М. Туган-Барановський (Туган-Барановский, 1989: 62–107). На принципи міжрегіонального співробітництва в економічній та політичній сфері звертає свою увагу Т. Ренькас (Ренькас, 2018). Ряд дослідників вивчають специфіку ефективності співпраці на політичному та економічному рівні та визначають її перспективи у контексті координації зусиль соціальних суб'єктів, які співпрацюють (Вольчук, Акуленко, Науменко & Андрєєва, 2019).

Є також низка праць у галузі філософії та психології, де піднімаються проблеми співпраці в тому чи іншому ракурсі. Зокрема, І. Гоян аналізує такі аспекти співпраці, як наслідування і творчість, які є антропологічними способами процесу самореалізації молоді людини (Гоян, 2021: 221). Я. Пасько наголошує на справедливості як механізмі співпраці держави і громадянського суспільства (Пасько, 2008). Г. Циганенко звертає увагу на почуття довіри у структурі співпраці (Циганенко, 2012: 125). А. Лащ також вважає, що довіра є однією із структурних складових психологічного чинника, як одного із факторів, що стали передумовою виникнення кооперації (Лащ, 2019: 3).

В цілому, у роботах, які проаналізовані нами не звертається увага на співпрацю як самоорганізаційний принцип становлення соціальності особистості, який ми піднімаємо вперше в межах цієї статті. Оскільки немає системних досліджень, які присвячені аналізу

співпраці як принципу становлення соціальності особистості, то наше дослідження може бути перспективним напрямом подальших наукових розвідок в контексті поставленої проблеми.

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки самоорганізаційних процесів становлення соціальності особистості, на основі яких людина соціалізується та встановлює відповідні соціальні зв'язки. Завдання дослідження полягають у тому, щоб: 1) визначити роль співпраці у бутті людини і суспільства; 2) виявити вплив співпраці на становлення людини як соціальної істоти; 3) обґрунтувати фактори становлення соціальності особистості у контексті співпраці.

Методи і методика дослідження. Для досягнення мети та розв'язання завдань у дослідженні застосовано *феноменологічний* та *самоорганізаційний* методи. Ці методи ми синтезуємо та вважаємо, що всі процеси суспільних явищ розвиваються самоорганізаційно на основі моральних явищ. Поєднання цих методів дає змогу розглянути співпрацю як самоорганізаційний принцип становлення соціальності особистості. Зокрема, становлення соціальності особистості відбувається на основі моральних явищ, які є важливими структурними елементами самосвідомості особистості, та які людина проявляє переважно у процесі співпраці. У цілому, в дослідженні ми обґрунтуємо *концепцію самоорганізаційного становлення соціальності особистості на основі співпраці у контексті прагматичних та моральних чинників*.

Виклад основних положень. Роль співпраці у формуванні людини та функціонуванні суспільного буття, на наш погляд, є фундаментальною. Для становлення будь-якої людини як особистості та для формування будь-якого типу спільноти необхідна *співпраця* соціальних суб'єктів. Саме співпраця є джерелом самоорганізації соціальності людини та водночас вихідним принципом становлення будь-яких типів суспільств.

Співпраця передбачає *синергію* соціальних суб'єктів, які об'єднуючись, досягають значно більших результатів у своїй діяльності, ніж у тому випадку, якщо б вони виконували ту ж саму дію кожен окремо. В такому аспекті у більшості випадків, будь-який успіх є наслідком співпраці соціальних суб'єктів. При цьому ми розрізняємо «співпрацю» як форму комунікації і форму об'єднання людей від «колективної праці», «кооперації» та «співробітництва». Останні не завжди ґрунтуються на співпраці, оскільки у нашому розумінні *співпраця* – це швидше *моральний принцип соціальної взаємодії*, який не тільки передбачає структурно-функціональну координацію зусиль, а в першу чергу «вимагає» моральних якостей, наприклад, довіри, жертвності, солідарності та альтруїзму.

Тільки на основі *співпраці* люди здатні здобувати засоби для виживання, забезпечувати умови для свого розвитку, створювати істинне знання про оточуючий світ. Також спільними зусиллями люди здатні створювати та обслуговувати техніку, підтримувати складні технології та здійснювати технологічні процеси. Успішні технології, так само, як успішні суспільства можливі тільки внаслідок співпраці та обміну знаннями.

Важливим елементом, який виникає завдяки співпраці є *поділ праці*, в результаті якого вивільняються час та додаткові матеріальні і духовні ресурси. Без співпраці людина могла б існувати тільки на доіндустріальній стадії розвитку суспільств, тобто вона не могла б виконувати великі обсяги промислових робіт, а тому їй під силу був би переважно аграрний сектор економіки, де в тій чи іншій мірі можна покладатися лише на власні зусилля.

Співпрацю, як принцип соціальної взаємодії, на наш погляд, можна розглядати як фактор *становлення особистості у контексті раціональності*. Зокрема, співпраця «вимагає» пошуку консенсусу, компромісу, взаєморозуміння, поступок, бо необхідно поєднувати зусилля суб'єктів співпраці та створювати інноваційні інститути, які забезпечують співпрацю. Таким чином співпраця опосередковано впливає на становлення *раціональності особистості*, бо «заставляє» людей спілкуватися, мислити, винаходити мову, перебувати у пошуку інноваційних ідей для досягнення консенсусу.

Саме *співпраця* є, на наш погляд, *однією із вихідних засад появи людини як виду розумних істот*, бо розвиток раціональності можливий переважно в межах соціальної

співпраці. Розум не може розвиватися поза спільнотою, оскільки саме спільнота здатна впливати на становлення інтелекту, який не може бути першопочатково заданим онтологічним явищем. Звідси *раціональність та соціальність людини є наслідком феномену співпраці*, тобто наслідком взаємного спілкування, проживання і праці.

В аспекті соціальної співпраці мозок людини починає трансформуватися з біологічного феномену, (який функціонує як нервова система) в інтелект. Одним із наслідків співпраці є також розвиток мови, яка є засобом комунікації в тих чи інших аспектах співпраці. В такому сенсі розвиток мови, свідомості, самосвідомості та розуму (власне *розвиток феноменологічних явищ*) *ґрунтується на тих чи інших аспектах співпраці*. Співпраця є одним із шляхів усвідомлення себе в структурі соціальних взаємодій та у структурі колективу. Завдяки співпраці закладається розуміння себе як особистості, розуміння власного «Я», а також інших семантичних понять, наприклад, – «ми», «вони». В такому аспекті можна припустити, що співпраця – це один із факторів розвитку інтелекту, самосвідомості та мови, а в той же час – самоорганізаційний фактор становлення особистості. Якщо людина, яка намагається створити соціальні зв'язки та відносини не застосовує принцип співпраці, то вона ризикує відчути соціальне відчуження та навіть ізоляцію з боку інших соціальних суб'єктів.

Людина – це соціальна істота, яка для набуття своїх соціальних рис з необхідністю має існувати, розвиватися та соціалізуватися в соціальному колективі. В інакшому випадку людина приречена бути асоціальною істотою, яка не буде мати особистісних рис, оскільки не буде соціальних критеріїв для розвитку особистості.

Шляхом до набуття особистістю соціальності є співпраця. Вона є одним із самоорганізаційних чинників становлення соціальності особистості. Завдяки співпраці, яка є самоорганізаційним феноменом, людина пристосовується до буття та виживає в природних умовах. Тому, на наш погляд, в природі виживають не найбільш пристосовані види, а найбільш соціалізовані, ті які здатні до кооперації, інтеграції, соціальної взаємодії, а в цілому – до співпраці.

Ми вважаємо, що одним із механізмів соціогенезу, тобто причиною становлення соціальності людини виступають емоції (Hoian & Budz, 2021: 82–83). З іншого боку, механізмом самоорганізації соціального буття є соціальні емоції як складові соціальної феноменології, які можуть впливати на той чи інший спосіб розвитку суспільства, зокрема, демократичного (Budz, 2021: 245). В доному аспекті людина як вид існуватиме до того часу, поки люди будуть здатні до кооперації та співпраці на основі соціальних емоцій. У такому сенсі існування людини та її соціальність ґрунтується на соціальних емоціях, які є також фундаментом для співпраці.

Ступінь процвітання суспільства та його прогрес залежать від здатності до співпраці, інтеграції та кооперації. Занепад суспільства – це відсутність співпраці та кооперації, власне це низький рівень соціальності, тобто низький рівень прояву соціальних емоцій, які самоорганізують будь-який тип соціальності. Відсутність співпраці та бажання співпрацювати – це шлях до самотності, соціальної ізоляції та соціального відчуження. Отож, соціальна інтеграція та схильність до співпраці є основою особистісного і колективного успіху та зростання.

Становлення соціальності особистості відбувається переважно завдяки прагматичним та моральним факторам, які самоорганізаційно впливають на природу людських взаємодій та на їх специфіку. В природі людини апріорно закладені самоорганізаційні механізми соціальності, які мають водночас *прагматичний та моральний* виміри.

Співпраця як самоорганізаційний феномен становлення соціальності ґрунтується на поєднанні біологічної та соціальної природи людини. Людська природа самоорганізаційним чином спонтанно «спонукає» людей до кооперації, а на основі кооперації (як поєднання зусиль і ресурсів) – до співпраці, як *морального принципу* будь-якої кооперації, співробітництва та взаємодії, який ґрунтується на взаємодопомозі, солідарності, толерантності, альтруїзмі.

Людина, по-перше – це *фізично слабка істота*, а тому апріорно потрібні колективні (кооперативні) зусилля для виконання великого обсягу фізичних робіт та самозахисту. По-друге виробничі відносини самі по собі є складними у технологічному аспекті і тільки кооперація (а на її основі – співпраця) може бути основою для досягнення тих чи інших результатів. В такому аспекті співпраця є не тільки самоорганізаційним наслідком природи людини як фізично слабкої істоти, але також має певні: 1) *прагматичні* та 2) *моральні* виміри.

Зокрема, у результаті співпраці виникає її *прагматичний* вимір. Людина на основі співпраці спонтанно отримує певну *користь* та вивільняє робочий час, матеріальні і духовні ресурси, покращує життєві умови. Крім того матеріальними критеріями співпраці є *ефективність* та *взаємовигідність* для тих соціальних суб'єктів, які співпрацюють, що сприяє економії ресурсів та зусиль, оскільки соціальні суб'єкти доповнюють одні одних у процесі співпраці. Співпраця у *прагматичному* вимірі має певний вимір *субсидіарності*, яка полягає в координації зусиль та розподілі сфер відповідальності.

У цілому, співпраця та кооперація має свої поліфакторні сутнісні основи. Зокрема, наприклад, А. Лащ, вважає, що «...виникнення кооперації зумовлене багатьма чинниками, які пропонуємо упорядкувати у п'ять груп: історичні, соціально-економічні, юридичні, психологічні та ідеологічні...» (Лащ, 2019: 3). Проте, ці групи чинників, на наш погляд, у свою чергу, можна редукувати до *прагматичних* та *моральних* основ. У цьому аспекті той же автор зазначає, що «саме в Новий час (XV-XX ст.) з'явилась людина схильна до довіри один до одного, підтримки, взаємодопомоги, солідарності та самозахисту своїх інтересів» (Лащ, 2019: 4). Звідси співпраця та кооперація ґрунтуються швидше на природі людини, на новому вимірі особистості, а не на інших групах чинників. *Всі соціальні чинники*, як не парадоксально, є *залежними від людини та її прагнень – прагматичних та моральних*, бо ні історія, ні політика, ні економіка не розвиваються самі по собі. Їхнім рушієм є особистість, із своєю «аксіологією особистості», яка визначає різновекторні аксіологічні прагнення (Будз, 2021: 18).

Співпраця засновується на аксіологічних та *моральних* засадах. Зокрема *моральні засади визначають*, на наш погляд, основну *суть співпраці*. Саме на основі *моральних засад «співпраця» відрізняється від «колективної праці», «співробітництва» та «кооперації»*. Кооперація, співробітництво та колективна праця заснуються швидше на раніше названих прагматичних аспектах співпраці, тобто такими є *користь, ефективність, взаємовигідність, субсидіарність*.

Зі свого боку, співпраця ґрунтується на інтегральних моральних засадах. Зокрема *моральними принципами співпраці* є почуття *довіри, солідарності*, які є засобами пошуку шляхів досягнення *консенсусу та координації зусиль особистостей*. Тобто для того щоб координувати зусилля у різних аспектах співпраці необхідні егалітаризм, толерантність, солідарність, почуття обов'язку, злагода, згуртованість та соціальна відповідальність, які проявляє та особистість, що претендує на співпрацю. У цьому ракурсі ці якості – це фундаментальні моральні засади можливості співпраці.

Довіра – це також важливе соціально-моральне почуття, яке необхідне для виникнення співпраці. Вона, в свою чергу, ґрунтується на почуттях поваги, відданості, добровільності. У цьому аспекті, наприклад, Г. Циганенко звертає увагу на такі детермінанти, що зумовлюють довірливе спілкування як «...подібність настанов, переконань і цінностей. Якщо вони подібні нашим, то велика ймовірність виникнення не тільки взаємної можливості спільної волонтерської праці, а й емоційної близькості» (Циганенко, 2012: 125).

Співпраця особистостей потребує також рівноправності, демократичності, злагоди, соціального миру, соціальної відкритості, справедливості, бо в інакшому випадку взаємодія людей буде мати тенденцію до конфліктності та ксенофобії. У цьому ракурсі ряд авторів вважає, що значна закритість влади від населення як на центральному, так і на місцевому рівні не сприяє ефективній співпраці між різними секторами суспільства (Васильєв та ін., 2013: 390). У свою чергу, Я. Пасько наголошує на тому, що соціальна держава і

громадянське суспільство можуть ефективно співпрацювати на засадах справедливості (Пасько, 2008). Людина й справді має більшу схильність до співпраці у відкритому, забезпеченому і мирному «суспільстві процвітання», а у «суспільстві виживання» людина буде мати тенденцію до соціального відчуження та самоізоляції. Співпраця також ґрунтується на почуттях піклуванні, турботи та соціальній відповідальності. Отож співпраця спрямована на такі соціальні цінності як безпека, мир, прогрес та процвітання.

Співпраця – це важлива форма соціальної адаптації людини. Вона є певною формою колективної відповідальності за результати тієї чи іншої спільної дії. На наш погляд, схильність особистості до співпраці на основі моральних засад, зокрема інтегральних соціальних емоцій – це вихідна точка становлення її соціальності. При цьому схильність особистості до співпраці – це основа її «включення» у колектив і критерій її колективного визнання.

Особистість, яка не здатна до співпраці на основі моральних засад, яка переважно має тенденцію до прагматичного аспекту співпраці, (тобто розуміє її як тимчасову кооперацію та колективну працю), або та, яка свідомо відмовляється від співпраці, надаючи перевагу індивідуальним інтересам і потребам, рано чи пізно приречена на соціальне відчуження. Відповідно, якщо особистість відчужується від колективу, то вона не має перспектив самореалізації. Якщо людина, живучи, або працюючи в колективі, відмовляється від «свої частки колективної відповідальності», (чи корпоративної відповідальності), то вона ризикує бути «відкинутою» колективом, часом навіть не зважаючи на її попередні заслуги.

Зазвичай будь-яка особистість схильна до індивідуалізму та егоїзму. Саме на цій основі можлива здорова конкуренція між людьми, яка «робить» їх кращими. Але життя і праця в колективі також «вимагають» від особистості співпраці. Тобто життя і праця в колективі «потребують» морального подолання крайніх форм особистого егоїзму та індивідуалізму, бо людина – це в більшій мірі колективна і соціальна істота, яка буде свої стійки відносини на моральних засадах. При цьому, слід зазначити, що межі особистого егоїзму та індивідуалізму визначаються критеріями колективної безпеки та специфікою потреб колективу.

Співпраця на основі моральних принципів спонтанно формує в людині певні аспекти альтруїзму. Людина, долаючи егоїзм та індивідуалізм, стає навіть здатною на пожертву особистими та різними матеріальними і духовними благами заради колективу.

В такому аспекті *феномен співпраці формує важливі моральні якості і моральні почуття*, а також інтегральні *рисни характеру в окремої особистості*, яка для того щоб дотримуватись моральних принципів співпраці у соціальних взаємодіях повинна пережити їх у структурі власної свідомості та усвідомлювати їх як моральні принципи.

Висновки. Проведений аналіз сутності співпраці дає змогу висловити висновки, в яких, в цілому, розгортається концепція самоорганізаційного становлення соціальності особистості на основі співпраці у контексті прагматичних та моральних засад: 1. Співпраця є одним із фундаментальних самоорганізаційних шляхів становлення соціальності особистості та вихідним принципом становлення будь-яких типів спільнот. 2. Самоорганізаційне становлення соціальності особистості на основі співпраці засновується на моральних якостях особистості, які є структурними елементами свідомості та самосвідомості особистості. 3. Відсутність співпраці та бажання співпрацювати є причинами самотності та соціального відчуження особистості. Основою особистісного і колективного успіху та зростання є соціальна інтеграція на основі співпраці. 4. Прагматичний вимір співпраці засновується на таких критеріях як користь, ефективність, взаємовигідність та субсидіарність, які полягають в координації зусиль та розподілі сфер відповідальності особистостей. На таких прагматичних критеріях засновується кооперація, співробітництво та колективна праця. 5. Моральні засади співпраці визначають її сутнісний бік. Такими моральними принципами співпраці є альтруїзм, довіра, демократичність, егалітаризм, жертвовність, злагода, згуртованість, колективна відповідальність, рівноправність, солідарність,

соціальна відповідальність, соціальний мир, соціальна відкритість, справедливість, толерантність.

1. Будз А. В. Аксиологія особистості. *Теоретико-методологічні проблеми сучасної психології особистості* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 23–24 вересня 2021 р.). Івано-Франківськ, 2021. С. 18–19.
2. Budz V. Social Phenomenology as a Factor of Self-organization of Democracy. *Filosofija. Sociologija*. 2021. Т. 32. №. 3. Р. 240–248. DOI: <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v32i3.4496>.
3. Гоян І. М. Соціально-психологічні основи самоорганізації молоді в умовах суспільних змін : монографія. Київ : ПВТП «LAT&K», 2021. 320 с.
4. Hoian I. M., Budz V. P. Emotions as Self-Organizational Factors of Anthropogenesis, Noogenesis and Sociogenesis. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2021. № 19. Р. 75–87. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i19.236007>.
5. Лащ А. С. Кооперація: передумови виникнення і розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. № 8. 7 с. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.8.151>.
6. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння : монографія. Київ: ПАРАПАН, 2008. 272 с.
7. Ренькас Т. І. Міжрегіональне співробітництво західних областей України: становлення і перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Націон. акад. держ. упр. Київ, 2018. 24 с.
8. Sheldon P. K. A Philosophy of Cooperation. *The American Journal of Economics and Sociology*. 1954. Vol. 13. Iss. 4. Р. 435–438. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.1954.tb02158.x>.
9. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / предисл. и коммент. Л. А. Булочникова, Г. Н. Сорвина, Т. П. Субботина. Москва : Экономика, 1989. 496 с. (Экономическое наследие).
10. Циганенко Г. В. На шляху до довіри та співпраці: соціально-психологічні ефекти волонтерської діяльності з застосуванням форумного обговорення. *Соціальна адаптація дорослих осіб з порушенням розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. уч. (м. Львів, 31 серпня – 1 вересня 2012 р.). Львів, 2012. С. 121–126. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Material_conf_social_adaptacja.pdf (дата звернення: 03.01.2022).
11. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.
12. Вольчук К., Акуленко Л., Науменко Д., Андреева К. Співпраця між ЄС та Україною: як зробити угоду про асоціацію більш дієвою. Аналітичний документ. 2019. 17 с. URL: https://www.kas.de/documents/270026/4625039/UA_Policy+Paper_2019_+UCEP_EU-Ukraine+Making+Association+Work.pdf?fbclid=IwAR0_CR6wCmIMmWmytbtX-M8MxURUb4ITFBxh172KrLdBOvZSzC1-Uqu8yOo (дата звернення: 12.12.2021).

REFERENCES

1. Budz A. V. (2021). Aksiologhiia osobystosti [Axiology of personality. *Teoretyko-metodolohichni problemy suchasnoi psykhologii osbystosti*. [Theoretical and methodological problems of modern personality psychology]: materials of International scientific and practical conf. September 23–24, 2021, Ivano-Frankivsk, 18–19 [in Ukrainian].
2. Budz V. (2021). Social Phenomenology as a Factor of Self-organization of Democracy. *Filosofija. Sociologija*, 32 (3), 240–248. DOI: <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v32i3.4496> [in English].
3. Hoian I. M. (2021). *Sotsialno-psykhologichni osnovy samoorganizatsii molodi v umovakh suspilnykh zmin* [Socio-psychological bases of self-organization of youth in the conditions of social changes]. Kyiv: PVTP «LAT&K» [in Ukrainian].
4. Hoian I. M., & Budz V. P. (2021). Emotions as Self-Organizational Factors of Anthropogenesis, Noogenesis and Sociogenesis. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 19, 75–87. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i19.236007> [in English].
5. Lashch A. S. (2019). Koopeatsiia: peredumovy vynyknennia i rozvytku [Cooperation: prerequisites for origin and development]. *Efektivna ekonomika*, [Online], 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.8.151> [in Ukrainian].
6. Pasko Ya. I. (2008). *Sotsialna derzhava i hromadianske suspilstvo: spivpratsia versus protystoiannia* [Welfare State and Civil Society: Cooperation versus Confrontation]. Kyiv: Parapan [in Ukrainian].
7. Renkas T. I. (2018). Mizhrehionalne spivrobitnytstvo zakhidnykh oblastei Ukrainy: stanovlennia i perspektyvy rozvytku [Interregional cooperation of the western regions of Ukraine: formation and prospects of development]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Natsion. akad. derzh. upr. [in Ukrainian].
8. Sheldon P. K. (1954). A Philosophy of Cooperation. *The American Journal of Economics and Sociology*, 13, 4, 435–438. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.1954.tb02158.x> [in English].
9. Tuhay-Baranovskiy M. I. (1989). *Sotsialnye osnovy kooperatsii* [Social foundations of cooperation]. Moscow: Ekonomika. (Ekonomycheskoe nasledye) [in Russian].
10. Tsyhanenko H. V. (2012). Na shliakhu do dovery ta spivpratsi: sotsialno-psykhologichni efekty volonterstoi diialnosti z zastosuvanniam forumnoho obhovorennia [Towards trust and cooperation: socio-psychological effects of volunteering with the use of forum discussion]. *Sotsialna adaptatsiia doroslykh osib z porushenniam rozvytku*

[*Social adaptation of adults with developmental disabilities*]: materials of Scientific and practical conf. with internat. acc. August 31 – September 1. 2012. Lviv, 121–126. Retrieved from: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Material_conf_social_adaptacija.pdf [in Ukrainian].

11. Vasyliiev H. Yu., Vodnik V. D., Volianska O. V., Herasina L. M., Zymohliad V. Ya., Zolotarova Yu. I. ... Trebin M. P. (2013). *Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku [Civil society: political and socio-legal development problems]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

12. Volchuk K., Akulenko L., Naumenko D., & Andrieieva K. (2019). *Spivpratsia mizh YeS ta Ukrainoiu: yak zrobyty uhodu pro asotsiatsiiu bilsh diievoiu. Analytychnyi dokument [EU-Ukraine cooperation: how to make the association agreement more effective. Analytical document]*. Retrieved from: https://www.kas.de/documents/270026/4625039/UA_Policy+Paper_2019_+UCEP_EU-Ukraine+Making+Association+Work.pdf?fbclid=IwAR0_CR6wCmIMmWmytbtx-M8MxURUb4ITFBxh172KrLdBOvZSzC1-Uqu8yOo [in Ukrainian].

Гоян І., Будз В. Співпраця як самоорганізаційний принцип становлення соціальності особистості. *Психологія особистості*: науковий теоретико-методологічний і прикладний психологічний журнал. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. Т. 12. № 1. С. 18–25. doi: 10.15330/ps.12.1.18-25.
